

Іван Ковальчук

(м. Київ)

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПОШИРЕННЯ ВПЛИВУ ОУН НА ТЕРИТОРІЮ ЖИТОМИРЩИНИ

На 2009 рік припадає сімдесята річниця початку Другої світової війни. Ця подія залишила глибокий слід в історії народу України, офіційні втрати якого лише в людському (найважливішому!) вимірі становлять близько 10 млн. Вихор війни двічі пронісся Україною - зі Заходу на Схід і із Сходу на Захід. Людям, які пережили цю катастрофу, доводилося потерпати від обох тоталітарних систем - як гітлерівської, так і сталінської. В українському розумінні тих кривавих років є ще один вимір - національно-визвольний. І хто б і як не іронізував, кому б це подобалося або не подобалося, але саме історія національно-визвольного руху (головно ОУН і УПА) є однією з важливих форм легітимації української нації. Проблема діяльності ОУН та УПА в роки Другої світової впродовж останнього десятиріччя стала об'єктом уваги багатьох вітчизняних дослідників. Проте акценти більшості з них в основному зосередженні на вивченні військового, політичного та ідеологічного аспектів українського руху Опору. І сьогодні мало дослідженими залишаються проблеми соціально-економічної діяльності ОУН та історії повстанського запілля. Визначення ролі й місця пересічної людини в тих подіях допоможе зрозуміти масштаб та природу українського аспекту Другої світової війни. Майже десять років в Україні працювала робоча група "для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА" на чолі з професором С. Кульчицьким. У 2005 році офіційний висновок цієї групи було опубліковано.

Весь історіографічний комплекс цієї проблеми можна розділити на чотири групи: 1) праці, створені в Радянському Союзі; 2) дослідження, здійснені представниками української діаспори (Західна Європа і Пн. Америка), до яких належать публікації від 1945 р. і до сьогодення; 3) науковий здобуток учених в умовах державної незалежності України; 4) зарубіжні публікації, присвячені цій проблематиці.

Праці радянського часу з досліджуваної тематики, є так би мовити, "специфічними джерелами". З часу Другої світової війни й до початку 1990-х рр. у масовій свідомості та історіографічній традиції беззастережно домінувала єдина картина війни - сформована в руслі радянських ідеологічних настанов, сакралізована і певним чином міфологізована, де ОУН трактували як одну з найреакційніших ланок у системі політичних

організацій класових ворогів, а УПА - не більше як банду злочинців. Серед величезного масиву робіт найбільш узагальнювальними й такими, що заслуговують на увагу, є: С. Білак "Слуга кількох господарів", С. Возняк, \|. Гай, М. Хвостін "Кожне слово, кожен крок їх - зрада", П. Возняк "їх справжнє обличчя", Д. Букович "Павутина омані", В. Добрецова, Д. Мезенська "Зловісний союз українського буржуазного націоналізму та уніатської церкви", В. Добрецова "Націоналізм і релігія на службі антикомунізму", "Політичний націоналізм - знаряддя реакції", В. Давиденко "Українська Повстанська армія: шлях ганьби і злочинів", С. Даниленко "Дорогою ганьби і зради", В. Замлинський "Тавровані презирством народу", В. Іваненко "На задвірках історії", В. Мазанко "Шлях зради і шпигунства", В. Масловський "В боротьбі з ворогами соціалізму", "Дорога в безодню", "Жовто-блакитна мафія", "З ким і проти кого воювали українські буржуазні націоналісти в роки Другої світової війни", Т. Мигаль "Знайте їх правду-мста", Т. Ржезач, В. Цуркан "Разыскиваются", Ю. Римаренко "Український буржуазний націоналізм - ворог інтернаціонального об'єднання трудящих", Р. Симоненко "На утриманні реакції", Ю. Сливка "Реакційна роль унії в історії українського народу", "Союз хреста і капіталу", Л. Топольчук "За фальшивим мандатом", В. Чередниченко "Анатомія зради", "Націоналізм проти нації", "Контрреволюція на експорт", В. Чубенко, Я. Тумаркін "Людина з табору Ді-Пі", В. Чубенко "Запізніла сповідь", В. Шевцов "Український буржуазний націоналізм у коричневій формі", Клим Дмитрук "Під штандартами русифікації та фашизму", "Приречені", "Свастика на сутах", "Униатские крестоносцы", "Безбатченки".

Праці, які віднесені до другої групи, умовно можна поділити на дві підгрупи: а) праці наукового та історико-ретроспективного характеру (П. Мірчук, Л. Шанковський, В. Косик, Р. Сокальчик, "Літопис УПА"); б) роботи більше мемуарно-оцінюючого змісту, які писали переважно учасники тих подій (С. Бандера, М. Лебедь, Я. Стецько, Т. Бульба-Боровець, Я. Гайвас, О. Жданович, М. Прокоп, Д. і Л. Ребетів). Якщо давати загальну характеристику цій групі публікацій, то варто зазначити, що при їх створенні авторам певною мірою бракувало документальних джерел, з яких лише частина потрапила за кордон, простежується політична заангажованість, пропагандистське забарвлення, емоційна упередженість авторів. Також до їхніх вад можна віднести свідоме приховування матеріалів, які здатні зашкодити іміджу націоналістичних структур в очах українського народу та зарубіжної громадськості. Ці застереження більшою мірою стосуються виділеної нами другої підгрупи, а загалом, безперечно, зарубіжна наукова література значно менше заполітизована й заідеологізована.

З середини 1990-х років розпочався принципово новий етап осягнення воєнної історії, пов'язаний із поступовим подоланням кризових явищ, нарощуванням нової фактологічної бази та нових теоретико-методологічних альтернатив. Були зроблені перші спроби концептуального

осмислення подій Другої світової війни щодо України 1939-1945 років. Як вважає більшість дослідників, першою книгою, яка на вітчизняних джерелах почасти висвітлює порушену тему, була праця Івана Біласа "Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз". Піонерські доробки з історії ОУН та УПА в періодичних виданнях України з'явилися в першій половині 90-х років зусиллями В. Сергійчука, М. Коваля, В. Гриневича. Також не можна не відзначити наукового доробку А. Кентія, С. Кульчицького, В. Кучера, В. Литвина, Ю. Шаповала. Новітню сторінку досліджень національного руху пишуть О. Лисенко, В. Король, Г. Касьянов, А. Трубайчук, Т. Вронська, І. Патирляк, В. Дзюбак, Ю. Киричук, Ю. Сливка, М. Литвин, І. Ілюшин, Я. Дашкевич і багато інших дослідників.

Окремо в рамках цієї історіографічної групи слід виділити праці, де розглянуто діяльність ОУН і УПА в Житомирській області, написані місцевими істориками та краєзнавцями. Михайло Шелюг одним із перших опублікував низку статей, що вміщені протягом 1990-1993 рр. у газетах "Радянська Житомирщина" та "Зірка надії", а також брошури "Правди не сховаєш! Збірка оповідань", "Вони несли біду, або юридична оцінка діяльності ОУН-УПА", "Чи підлягають реабілітації ОУН, УПА, які скоїли злочини проти миру, людяності і народобивство", "Тривожна тиша повоєнного літа", (у співавторстві з Л. Білозором). У 1997 році видано узагальнений нарис "Житомирщина шляхами історії. Краєзнавчі розвідки", який створили О.М. Івашенко та Ю.М. Поліщук і який містить короткі оглядові дані з історії ОУН та УПА на Житомирщині. У колективній праці "Житомирщина: Історичний нарис" є розділ під назвою "Житомирщина в роки воєнного лихоліття". Г.Л. Махорін та І.С. Оленська - автори краєзнавчої розвідки про Попільнянський район - "Край над Унавою", у якій висвітлюють діяльність ОУН у роки війни на території Попільнянщини без закостенілих ідеологем, намагаються неупереджено, на основі фактів показати історію цієї організації. Найбільш повно та системно сьогодні висвітлює передісторію, структуру та роботу ОУН і УПА на Житомирщині у своїх статтях В. Жилук - "Оунівське підпілля на Житомирщині в роки фашистської окупації", "Національно-визвольна боротьба місцевих загонів ОУН(б) на Житомирщині в 1943 році" та в монографії "Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941-1955 рр."

Щодо зарубіжної історіографії, то тут необхідно вказати на праці J. A. Armstrong. *Ukrainian Nationalism, Soviet Partisans in World War II*, Н.-J.Torke., J.-P. Himka (eds.) *German-Ukrainian Relations in Historical Perspective*, О. Martovych (псевдонім Л. Шанковського) *Ukrainian Liberation movement in modern times* та багато інших.

Підсумовуючи все викладене вище, варто зазначити, що питання історіографії будь-якої теми є надто об'ємними і швидкоплинними, тому вимагають постійної роботи над темою, її повсякчасної розробки та

оновлення. Ми в запропонованих тезах ставили собі за мету вказати на основні й доступні публікації, з якими має змогу познайомитися кожен, хто зацікавився вказаною проблематикою.